Chemin Dancet, 14
5 мая 1884.

Шановний земляче,

Оце посилаю Вам сьогодні пакет з книжками. Ті, на котрих написано: „прошу вернути," Ви мені звернете, jак не треба буде; инші оддаjте в кружок, коли знайдете потрібним. Ище раз почну вговорювати Вас, що добре б було, jак би хто зробив у кружку реферат про праці в Росиjі про жидовське право. В початку можна б було сказати про те, що стільки украjінських рук причинилось до початку роботи про те право в Росиjі і про те, jак потім на Украjіні наукова праця про те право одстала.[1] А далі можна б ~~с~~концентровать реферат на ~~книжках~~ статтях Бершадського і Оршанського, щоб показати, що стільки в жидівському праву jесть таких точок, котрі получають нову ціну з становища нових ідей справедливости. ~~Але перед що~~ Jа дуже б бажав, щоб в Галичині причепився тоj інтерес до жидівського права, котрий jесть в Росиjі, тілько добре б було, jак би галичане обіjшлись без того народницького містицизму і ідеалізації, в jакі впали росиjане. Правда по-моjому, що всі вигоди людські вигадали з потреби пристосовуватись до обставин життя. От „народ", мужики, в своjіх ~~близьких~~ перших потребах вигадали пристосовання, — і, звісно, вигадали багато розумного, поруч з дурним, без котрого не можна було обіjтись там, де простого ~~прямого~~ пристосовування було мало. „Інтелігенція" пристосовуєтся де в чому другому і власними ~~[illegible]~~ ісканнями, і наукою, — і противуставляти jіjі „народ" — дурниця. Правда, в Росиjі jесть одна обставина, котра дає перевагу „народу", — то б то селу, — перед інтелігенції, — а именно: jак в Росії власне не ма політичної волі, то в Росії власне не ма народа, а jесть поліцаjська будка, обставлена домами, в котрих живуть ізнасиловані люди, — тоді jак село, з упорядкованими сходами, або і господарюючими, все таки jесть — *societas*, од того селянин (-мужик) в Росії більш ζῶον πολιτικόν, ніж горожанин, навіть високоінтелігентний. Але ця різниця виходить не з самої суті „народа", та інтелігенції, а з нещасної історії Московщини. На плюс народа (що б не робили люди, все рівно, селяни, чи горожани) треба записати і те, що потреба непереривної праці ~~[illegible]~~ підтримує в них здоровий розум і погляд на людські відносини. — Від того то все, а зовсім не од jакихсь містичних причин виходить то, що в звичаjовому праві ми знаходимо зерна дуже розумних і справедливих поглядів на власність, сім'ю (жінки, діти, законних і незаконних і т. і.) спадщину, і т. и., котрих не вспіли підкосити феодалізм, бюрократизм, католицизм і т. и., — і котрі мусять ожити при нових рухах в інтелігенції.

---

[1] Через загальну децентралізацію украjінськоj культури, а також через те, що в украjінстві формальниj націоналізм (по реакції нашоj адміністрації) взяв верх над дослідом осередку соціяльного життя народу.

Не знаю, чи до ладу jа пишу, — бо важко раптом це все добре виложити jак jа хотів би тепер, хоч буде робити реферат з новіщих наукових матеріялів. —

Посилки з України відійшли. Погано то, що вже почина робити цензура. Можливо новість не пропустила. На мою думку, нічого не зостається, jак перенести журнал в Галичину, то зробити це радикально: не мати діла з цензурою, хоч би років з 3–4 прийшлось зовсім не бачити нічого путнього надрукованого в Росії. Тілько треба, щоб в Галичині були кадри, котрі б ~~[illegible]~~ швидко вбирали в себе прогресивний рух з Російської України, котре б краще могла збудити до себе пошану в усякому прогресивному елементі укр. громади (і також москвофільску, і не зовсім українофільску) А досі цього ні Діло, ні Зоря не додумаються. Коли ж јавиться таке, що буде годитися?! — Цікаве теж робиться з [illegible] [illegible]: росте — і обрусівається, входить в звязок з Петербургом, — а не з українофілами! А галицькі народовці, навіть молоді, — утікають од ієзуїтів [illegible] [illegible], [illegible] тих, що пускали на свої шпальти на сторінках, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] свої ідучи в Відень; вони не [illegible] [illegible] і тоді, коли дурно [illegible] [Не вже ж вони „[illegible]" [illegible] [illegible] уряд і папа [illegible] з ієзуїтами??) а так би молодші раз подумали серйозно про діла.

Та буде! годі!

Ваш М. Драгоманов

Не хто це пише в „Діл." (про Персію? Де дещо, все більш браше і ще не про Персію, а про Україну? Просто сміх, jак би не горе. І, певно, це російський українець ([illegible] [illegible] [illegible]-ський) Тільки куди ж [illegible] редакція?